הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא קמא, עמ' 247-260

שיעור יח

שומר אבידה

(בבא קמא נו ע"ב)

א. "ואספתו אל תוך ביתך"
ב. מחלוקת רבה ורב יוסף
ג. פרוטה דרב יוסף
1. שומר פיקדון ושומר אבידה
2. שומר על פיקדון חמץ שהבעלים לא באו לקחתו
ד. הלכות גדולות, רי"ף ורמב"ם – הלכה כרב יוסף
סיכום

א. "ואספתו אל תוך ביתך"

אדם שמצא אבידה, צריך להכניס אותה לביתו, לטפל בה ולשמור עליה עד שהיא תשוב לבעליה (דברים כב, א-ג):

> לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו. וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, לא תוכל להתעלם.

מוצא האבידה מוגדר "שומר אבידה" בכל משך התקופה שהאבידה אצלו. רש"י (נו ע"ב, ד"ה שומר אבידה) ציין את הפסוק שממנו נלמד שעל המוצא לשמור על האבידה: "שומר אבידה – הכניס אבידת חבירו לביתו כדכתיב 'ואספתו אל תוך ביתך'". הנצי"ב (העמק דבר, דברים כב, ב) דייק מהמילה "תוך" שבפסוק: "ואספתו אל תוך ביתך" – "לשון 'תוך' משמעו שמירה מעולה כמנהג כלי ביתו". על המוצא לשמור על האבידה כאילו היה זה רכושו. כל מה שבעלים עושה לטובת רכושו הפרטי עליו לעשות גם לטובת האבידה שהוא מצא. אותה רמת שמירה בדיוק.

אמוראים חלקו (נו ע"ב) בשאלת מעמדו המשפטי של המוצא – שומר האבידה, האם כמו של שומר חינם או כמו של שומר שכר:

> איתמר: שומר אבידה – רבה אמר: כשומר חנם דמי, רב יוסף אמר: כשומר שכר דמי.

נראה שרבה ורב יוסף חלקו במשמעות תוכן הפסוק. לפי רבה בפסוק מתואר מה על המוצא לעשות כדי ליצור את התנאים הטובים ביותר להשבת האבידה לבעלים, שזו עיקר המצווה. כל הפעולות הנדרשות מהשומר בזמן שהוא שומר על האבידה – ניקוי, תחזוק וכד', אין בהן שום ממד של מצוות השבת אבידה, ולכן מעמדו כשומר חינם. המוצא יקיים מצוות השבת אבידה רק כשהוא ישיב את האבידה לידי הבעלים. לפי רב יוסף, הכנסת האבידה לבית, השמירה עליה והטיפול בה הן חלק מהליך מצוות השבת אבידה. בפסוק יש הוראת מצווה מה צריך לעשות. אמנם תכלית המצווה היא השבת האבידה לידי הבעלים, אך גם הפעולות הנדרשות עד לרגע ההשבה הן חלק מהמצווה, ולכן מעמדו כשומר שכר.[1]

---

1 הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, בבא מציעא טז ע"א-ע"ב בדפי הרי"ף) ציין לדברי רבנו ניסים, שמהם יש ללמוד שאיסוף האבידה הוא חלק ממעשה המצווה, ואילו מדברי הנמוקי יוסף משמע שרק השבת האבידה לבעלים היא

דוגמה מיוחדת לשומר אבידה שטיפל באבידה במסירות מסופרת בגמ׳ (תענית כה ע״א):

> רבי חנינא בן דוסא הוו ליה הנך עיזי, ...ורבי חנינא בן דוסא מהיכן הוו ליה עזים? והא עני הוי. ועוד, אמרו חכמים: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל![2]
> אמר רב פנחס: מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין, ומצאתן אשתו של רבי חנינא בן דוסא, ואמר לה: אל תאכלי מביציהן. והרבו ביצים ותרנגולין, והיו מצערין אותם, ומכרן, וקנה בדמיהן עזים.
> פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין, ואמר לחבירו: בכאן הנחתי התרנגולין שלי.
> שמע רבי חנינא, אמר לו: יש לך בהן סימן?
> אמר לו: הן. נתן לו סימן ונטל את העיזין, והן הן עיזי...

לא כתוב כמה זמן עבר מאז שאותו אדם שכח את התרנגולים עד שהוא חזר לביתו של רבי חנינא. במשך אותו זמן טיפל רבי חנינא תחילה בתרנגולים, ואחר כך בעיזים, האכילם, ועשה למענם כל מה שנדרש. בגמרא נזכר שרבי חנינא בן דוסא היה אדם עני, ובכל זאת הוא פעל רבות לטובת האבידה. רבי חנינא כמובן לא ידע מראש שאותו מאבד יחזור לאחר זמן, ויתברר שהמאבד לא התייאש כלל מאותם תרנגולים. במשנה ובתוספתא (סוטה טו, ה) נאמר: ״משמת רבי חנינא בן דוסא – בטלו אנשי מעשה מישראל״. המפרשים (הרע״ב, תפארת ישראל ועוד) פירשו שהכוונה למעשי ניסים ונפלאות שמסופרים על רבי חנינא בן דוסא. נראה להציע שהכוונה היא למעשי חסד גדולים ובעלי השקעה אדירה, כמו שמסופר כאן על הטיפול באבידה זו, וכדברי רבי חנינא בן דוסא עצמו (אבות ג, ט) בסיפא של המשנה:

> רבי חנינא בן דוסא אומר:
> כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת.
> וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת.
> הוא היה אומר:
> כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת.
> כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת.[3]

סיפור דומה מופיע במדרש על תנא אחר (דברים רבה, פרשה ג, ג):

> מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום, והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן רבי פנחס בן יאיר אמר להם: בואו וטלו אוצרותיכם.

אין מדובר על אבידה אלא על פיקדון שנשכח, ובכל זאת במשך שבע שנים טיפל רבי פנחס בן יאיר בפיקדון. הכשיר את הקרקע, זרע, השקה, דישן, קצר, אסף בגורן, שמר על התבואה וזאת מבלי שידע שהבעלים יחזרו אליו. הפיקדון היה שתי סאין של שעורים – כמות גדולה מאוד.[4]

המצווה. ייתכן ששורש המחלוקת בראשונים הוא מחלוקת רבה ורב יוסף. ראה: הרב אשר וייס (״במצוות אסיפת אבידה״, מנחת אשר – דברים, סי׳ לח).

2 על מעשה זה בהקשר לאיסור גידול בהמה דקה ראה: ״גידול בהמה דקה בארץ ישראל״, שיעור כג, הערה 5.

3 רבי צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק, אות רי) כתב: ״רבי חנינא בן דוסא – לא תמצא בכל הש״ס ממנו שום הלכה, זולת ההיא דאבות (ג, ט) ׳כל שיראת חטאו... וכל שמעשיו מרובין...׳. ובשאר מקומות סיפוריו ממופתיו בתפילותיו, כי זה כל עיסקו. ושורש נפשו בתורה הוא באותה מימרא ד׳כל שיראת חטאו...׳ שזה היה הבליטה מנפשו ומורה על אותו דבר שאין החכמה העיקר רק היראת חטא צריך שיקדם, והמעשה יהיה מרובה״.

4 סאה היא מידת נפח של כאחד עשר ליטר. שטח זריעה של בית סאה הוא חמישים על חמישים אמה, והשטח לשתי סאין הוא כ־1,400 מ״ר.

ב. מחלוקת רבה ורב יוסף

מחלוקת זו של רבה ורב יוסף נזכרה בגמרא במקומות נוספים (בבא מציעא כט ע"א, פב ע"א; שבועות מד ע"א-ע"ב). סוגייתנו (נו ע"ב) היא המקום היחיד שבו נזכרו נימוקיהם:

> רבה אמר: כשומר חנם דמי, מאי הנאה קא מטי ליה.
> רב יוסף אמר: כשומר שכר דמי, בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כשומר שכר.
> איכא דמפרשי הכי:
> רב יוסף אמר: כשומר שכר דמי, כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה, הלכך כשומר שכר דמי.

לפי רבה, שומר חינם הוא אדם שהתנדב לעשות טובה לחבר ולשמור על חפציו. גם שומר אבידה – איש אינו משלם לו על כך, ואין לו שום רווח מהשמירה על האבידה. אשר על כן מעמדו כשומר חינם.

לפי רב יוסף, יש לשומר הנאה מכך שהוא שומר על האבידה, מאחר שהוא יהיה פטור מנתינת צדקה לעני בעת שהוא עוסק באבידה. רש"י (ד"ה לא) ביסס נימוק זה על הכלל ההלכתי: "העוסק במצווה פטור מהמצווה" (סוכה כה ע"א).[5] טעם נוסף: התורה הטילה על מוצא האבידה ליטול את האבידה ולשמור עליה, יש למוצא שכר מצווה ולכן מעמדו כשומר שכר.

מדוע רבה חלק על רב יוסף? התוספות (בבא מציעא כט ע"א ד"ה והוי) כתבו:

> ...דגם רבה מודה דבשעה שמתעסק באבידה שפטור מלמיתב רפתא לעניים. אלא דסבירא ליה דלא שכיחא שיבא עני בשעה שמתעסק בה לצורכה, ואין סברא שיהא שומר שכר בעבור זה כיון דלא שכיח. דבשעה שהאבידה בביתו ואינו מתעסק בה פשיטא דאף לרב יוסף אינו פטור מלמיתב רפתא לעני, שהרי אדם שלבוש ציצית או שיש לו תפילין בראשו וכי יפטר מכל המצות.

לפי רבה, נדיר מאוד שבדיוק בזמן שהמוצא מתעסק באבידה – מנקה ומתחזק אותה, יבוא עני ויבקש לאכול או כל צדקה אחרת. הואיל והדבר נדיר לא ניתן לקבוע שבגלל זה השומר הוא שומר שכר.

תוספות (נו ע"ב ד"ה בההיא) הסבירו עוד:

> דגם רבה מודה לרב יוסף דעוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא דסבירא ליה דלא נעשה שומר שכר בכך.[6]

גם אם המוצא פטור מנתינת צדקה לעני בזמן שהוא עוסק באבידה, אין זו סיבה מספקת להגדירו שומר שכר.

הראי"ה קוק ("בענין טבח שקלקל", אוצרות הראיה, ג, עמ' 177) הסביר כך את מחלוקת רבה ורב יוסף:

> יש לומר דבהא פליגי, רב יוסף סבירא ליה כמו דבשומר דעלמא כשמקבל עליו שמירה בסתם, היכא דיש הנאה ממילא הוי שומר שכר, הוא הדין זה שחייבתו תורה בשמירה נעשה שומר שכר ע"י הנאתו. ורבה סבירא ליה דדוקא במי שמעצמו מקבל עליו שמירה אמרינן כיון שנוטל שכר, שמירת שומר שכר חלה עליו. מה שאין כן זה דברצונו אינו מקבל עליו שום שמירה אפילו של שומר חנם, רק שהתורה חייבתו. אם כן אפילו נהנה, אין בכך כלום, שאינו מחייב עצמו בשביל השכר, ואיך יהא אדם משועבד בעל כורחו?

הראי"ה קוק הסביר גם מדוע לא קיבל רבה את נימוקו השני של רב יוסף. לפיו, מוצא האבידה התחייב לשמור על האבידה בשל צו התורה אם כי הוא מרצונו לא היה מקבל על עצמו שום שמירה ואף לא להיות

---

5 ראה בהרחבה בספרי: "העוסק במצווה פטור מן המצווה", באר יהודה – סוכה, עמ' 78-91.

6 דברים דומים כתבו תוספות (שבועות מד ע"א ד"ה שומר; סוכה כה ע"א ד"ה שלוחי).

שומר חינם. אשר על כן, מאחר שכל העניין הוא בעל כורחו, העובדה שיש לו הנאה מסוימת איננה מעמידה אותו במעמד של שומר שכר, אלא שומר חינם לכל היותר.

ג. פרוטה דרב יוסף

1. שומר פיקדון ושומר אבידה

דברי רב יוסף בסוגייתנו: "בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כשומר שכר", נזכרו בגמרא (נדרים לג ע"ב – לד ע"א) כביטוי: "פרוטה דרב יוסף". הגמרא שם הסבירה את מחלוקת רבי אמי ורבי אסי בנוגע לשאלה באיזה מצב מודר הנאה מחברו מחזיר לו את אבידתו. נזכרו שם הביטויים: "מהני ליה פרוטה דרב יוסף" וכן: "משום פרוטה דרב יוסף לא שכיח", וביטוי זה נזכר פעמים רבות בדברי ראשונים.

על דברי רב יוסף שאל הריטב"א (בבא מציעא פב ע"א):

> ואם תאמר... אפילו שומר פקדון יהא שומר שכר עליו מן הסתם, דהא מחייב לנערו ומשתכר בפרוטה דרב יוסף? וי"ל דגבי שומר כיון דמיד בעלים בא לו וכל עיקרו לא נחת אלא לשמירה בעלמא וקבלו סתם, אנן סהדי דלא נחת אלא להיות שומר חנם, ואף על פי שלא פירש, כמי שפירש דמי. אבל באבידה שבאה לו שלא לדעת הבעלים ולא באה לו משום שמירה אלא משום מצוה... אני אומר דדעתו להיות שומר שכר בפרוטה דרב יוסף. אי נמי שתנאי בית דין הוא שיהא שומר שכר כך.

הריטב"א שלל את ההשוואה שבקושיה והסביר את ההבדל בין שומר פיקדון לבין שומר אבידה. להיות שומר פיקדון זו בחירה אישית, וההנחה היא ששומר הפיקדון הסכים להיות רק שומר חינם ביודעו מה מעמדו במצב כזה, אלא אם כן סיכם עם הבעלים להיות שומר שכר. אך לא כן שומר אבידה. הוא מצא אבידה והוא שומר על חפץ של מישהו אחר, שהוא איננו יודע מי הוא, והסיבה היחידה שהוא שומר היא צו התורה. הוא מודע לצו התורה, ועל כן מעת שהוא הרים את המציאה הוא ביטא בכך את הסכמתו להיות שומר שכר, ומודע גם לכך שהוא יהיה פטור מלתת פרוטה לעני בעת שיטפל באבידה.

דברים דומים לדברי הריטב"א כתב הרשב"א (שו"ת, ה, סי' קסו) בתשובה לשאלה שהוא נשאל:

> אם המלמד יש לו דין שומר בספרים שמביאין התינוקות לביתו, ומוליכים אותם לביתם לפעמים כשירצו. והמלמד לא קבל עליו שום שמירה, ואפילו "הא ביתא קמך" (ע"פ בבא מציעא מט ע"ב) לא קאמר. ואומר המלמד שאפילו דין שומר חנם אין לו. כי אף אם נדמה אותו לאומנין שהן שומרי שכר, מ"מ האומנין צריך שימשכו הכלי או יקבלו עליהם שמירתו. וזה לא משך ולא קבל עליו שום שמירה. ולא אמר לו אבי התינוק אפילו אמירה בעלמא לומר בני יוליך ספר פלוני לביתך. עד כאן לשון השאלה תיבה בתיבה.
>
> תשובה אין למלמד דין שומר כלל... ובנדון שלפנינו אפילו 'תן עיניך בספר' לא אמר לו מעולם למלמד, והדבר [מובן] שאין לו דין שומר כלל.[7] ואין להשיב משומר אבידה [1] שהתורה הטילה עליו שמירה בפירוש, [2] וגם הוא קבלה עליו כשהגביה האבידה.

במקרה שבשאלה איש לא ביקש מהמלמד להיות שומר, והוא גם לא עשה פעולת קניין בעת מעבר החפץ מידי הבעלים לשומר. כמו כן הספרים הללו אינם נחשבים לאבידה. התלמידים מביאים איתם את ספריהם ועליהם לקחת אותם בחזרה ולא להשאירם בבית המלמד. הרשב"א גם הוא כתב ששומר אבידה "התורה

---

7 הרשב"א כיוון לאמור במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים – מסכתא דנזיקין פרשה טו): "'כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור'. רבי ישמעאל אומר: עד שיפקיד אצלו ויאמר לו: 'הילך שמור לי זה'. אבל אם אמר לו: '[תן] עיניך בו' – הרי זה פטור".

הטילה עליו שמירה בפירוש" וכן "גם הוא קבלה עליו כשהגביה האבידה". כשמוצא האבידה מרים את האבידה הוא מקיים מצווה ומודע לכל מה שנדרש ממנו לעשות.

הרב יחיאל יעקב וינברג (שרידי אש, בבא מציעא סי' לו) שאל שאלה דומה לשאלת הריטב"א:

> נימא גבי שומר חינם גם כן דליהוי שומר שכר דהא עביד מצוה דגמילות חסדים בגופו? ...בשומר חינם שאין עליו שמירה אלא אם קבלה ברצונו הטוב, אי אפשר לחייבו בחיובי שומר שכר מטעם פרוטה דרב יוסף, דהא יכול לומר אנא לא בעינא בהנאה זו ואין אני רוצה להיות שומר שכר. והגע בעצמך אם אחד קיבל על עצמו להיות שומר חינם ובעל הפיקדון תחב לו מטבע לכיסו, האם נעשה בזה שומר שכר? וודאי שאין נעשה שומר שכר אלא כשקיבל על עצמו להיות שומר שכר. ודבר זה ברור.

גם אם אדם הסכים לשמור, אי אפשר לקבוע לו איזה שומר הוא יהיה – חינם או שכר. הוא זה שיקבע זאת בתיאום עם המפקיד. גם אם המפקיד ייתן לו בכוח שטרות כסף, הוא לא יהיה שומר שכר אם הוא לא הסכים לכך. זאת בניגוד לשומר אבידה, התורה הכריחה אותו לשמור על האבידה, ולכן אפשר גם לקבוע שמעמדו כשומר שכר, ואז אכן התוצאה היא שבעת שהוא עוסק באבידה הוא יהיה פטור מלתת כסף לעני.

2. שומר על פיקדון חמץ שהבעלים לא באו לקחתו

דברינו לעיל יסייעו להשיב על הערה בהלכה בהלכות חמץ. הרמב"ם (הל' שאלה ופקדון ז, ג) פסק (על פי פסחים יג ע"א):

> המפקיד חמץ אצל חבירו והגיע הפסח הרי זה לא יגע בו עד שעה חמישית מיום י"ד. מכאן ואילך יוצא ומוכרו בשוק לשעתו משום השב אבידה לבעלים.

מדובר על שומר חינם ששומר חמץ, והמפקיד לא בא ליטול את הפיקדון עד שעת הביעור. על השומר למכור את החמץ בסוף השעה החמישית ביום י"ד ניסן. הטור והשולחן ערוך (אורח חיים סי' תמג, ב [חושן משפט סי' רצב, יז]) כתבו:

> ישראל שהיה בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון, יעכבנו עד שעה חמישית, ואם לא בא בעליו ימכרנו לעכו"ם.

המשנה ברורה (סי' תמג ס"ק יא) כתב את הנימוק שמופיע בראשונים: "דהוי ליה כמשיב אבידה, דהא אחר כך יאסר בהנאה". על דברי השולחן ערוך הללו העיר הרב יעקב ריישר (חק יעקב, אורח חיים סי' תמג ס"ק ח):

> אף על גב דהוי שומר חנם, מכל מקום בהגיע סמוך לשש דנתחייב מטעם השבת אבידה הוי כשומר שכר באותה שעה, כיון שהפקדון בידו והוא באותה שעה כשומר אבידה, והוי כשומר שכר לדעת הרמב"ם [הל' גזלה ואבידה יג, י] משום פרוטה דרב יוסף [בבא קמא נו, ב]. ...אם כן לדעת הרמב"ם לכאורה יש לחייבו מדין שומר שכר באותו שעה על שלא מכר.

על פי דברי החק יעקב ישנה אפשרות שמעמדו של שומר חינם ישתנה ויהיה שומר אבידה, שמעמדו כשומר שכר, על פי הרמב"ם שפסק כרב יוסף. על דבריו כתב הרב שמואל רוזובסקי (שעורי רבי שמואל, בבא מציעא כט ע"ב):

> ובעיקר דברי הרמב"ם דשומר חייב למכור החמץ משום השבת אבידה לבעלים, כתב בספר חק יעקב (סימן תמג) דהואיל וחייב למכור מדין השבת אבידה, אם כן ברגע זה שנתחייב למכור נעשה עליו שומר אבידה וממילא אפילו הוא שומר חנם נעשה עתה שומר שכר כדין שומר אבידה. וחידוש גדול

> הוא בעיני. דלכאורה הדין דשומר אבידה אינו אלא במצא אבידה ונתחייב במצות "השב תשיבם" להשיבו לידי הבעלים, בזה איכא דין התורה "ואספתו אל תוך ביתך" דנעשה שומר אבידה עד שיגיע לידם. אבל בשומר דצריך למכור החמץ דאין לזה שם אבידה דליחייב בהשבה, ואינו אלא דין הצלה כמו ראה מים שוטפין להציל ממון חבירו שלא ילך לאיבוד [בבא מציעא לא ע"א] בכי האי גוונא לית ליה דין שומר אבידה. ונהי דגם הצלת ממון חבירו מנזק כלול במצות השבת אבידה דילפינן מ"והשבותו", מ"מ אינו דין דהשבת אבידה דיהא בו דין שמירה, ופשוט הוא בעיני.

לדברי הרב שמואל רוזובסקי אין מדובר באבידה כלל. החמץ לא אבד אלא שהבעלים לא באו לקחתו לפני זמן איסור חמץ. לפיו יש להציל את החמץ כמו שכל אדם צריך לעשות מאמץ על מנת להציל את רכושו של אדם אחר, אבל אין זה מקנה לו מעמד של שומר אבידה שדינו כשומר שכר.[8]

לדברינו יש סיבה נוספת לקושי לקבל את דברי החק יעקב. אין אפשרות שמעמדו של שומר ישתנה ללא הסכמתו. הוא הסכים להיות שומר חינם ותו לא. אמנם החמץ יהיה אסור באכילה לאחר הפסח אם הבעלים לא יבואו לקחתו עד סוף הזמן המותר בחמץ, אך אין זו אבידה. הבעלים יודעים שפיקדון החמץ שלהם נמצא בידי השומר והאחריות מוטלת עליהם. אין זו אבידה שהבעלים אינם יודעים היכן היא. כאמור, על אותו שומר חינם מוטל למכור החמץ של המפקיד כשמגיעה השעה החמישית, אך מדין הצלת ממונו של חבירו ולא מדין שומר אבידה.

ד. הלכות גדולות, רי"ף ורמב"ם – הלכה כרב יוסף

הרב שמעון קיירא (ספר הלכות גדולות, סי' מג – הלכות בבא קמא, עמ' תנד) כתב כך את מחלוקת האמוראים:

> איתמר. שומר אבידה, רבה אמר: כשומר חנם, רב יוסף אמר: כשומר שכר.
> רבה אמר: כשומר חנם, מאי הנאה קא מטי ליה?
> רב יוסף אמר: כשומר שכר, על כורחיה שעבדיה רחמנא.
> והילכתא כרב יוסף.[9]

בדברי בעל הלכות גדולות לא מופיע הנימוק הראשון שהובא בגמרא לדברי רב יוסף, ההנאה שיש לשומר האבידה כשהוא מתעסק באבידה, שפטור לתת כסף לעניי. ייתכן שלא הייתה לפניו גרסה זו, אך נראה שאולי הוא הבין שהנימוק הראשון שהובא בגמרא משמש בעיקר תגובה או תשובה לדברי רבה. רבה נימק שאין לשומר האבידה כל שכר או הנאה מהשמירה, ועל כך השיב רב יוסף שיש לו הנאה מסוימת. אך מבחינתו של רב יוסף הנימוק העיקרי הוא "שעבדיה רחמנא" ועל כן כתב בה"ג רק נימוק זה. ניתן גם לדייק מדברי הגמרא שזה הנימוק העיקרי. בגמרא נאמר: "איכא דמפרשי הכי" – תרגום: 'יש המפרשים כך' ולא אחרת. זהו ביטוי מיוחד בסוגייתנו בלבד. כך ניתן גם לדייק מהמילים המסיימות את דברי רב יוסף הללו: "...הלכך כשומר שכר דמי". תרגום: 'לכן כשומר שכר הוא דומה'. משמע שזו הסיבה המרכזית שבגינה סבר רב יוסף ששומר אבידה

---

8 אחרונים נוספים העירו על דברי החק יעקב: הרב שניאור זלמן מלאדי (שולחן ערוך הרב, אורח חיים קונטרס אחרון סי' תמג הערה ב); הרב חיים עוזר גרודזנסקי (שו"ת אחיעזר, ג, סי' ו).

9 דברי בה"ג נזכרו בתוספות (נז ע"ב ד"ה והוי) יחד עם דברי רבנו חננאל: "פסק ר"ח וה"ג דהלכה כרב יוסף משום דאמרינן באין בין המודר (שם) דכ"ע אית להו פרוטה דרב יוסף". הנימוק משום פרוטה דרב יוסף, נזכר רק אצל רבינו חננאל (שבועות מד ע"ב): "רב יוסף אמר כשומר שכר. ואסיקנא לא כולי עלמא אית להו דרב יוסף דאמר כשומר שכר דמי דקיימא לן המתעסק במצוה פטור מן המצוה. וזו היא פרוטה דרב יוסף". כאמור, בדברי בה"ג לא נזכר טעם זה, אלא רק "רחמנא שיעבדיה על כורחיה". העיר על כך גם הרב יעקב בצלאל ז'ולטי ("בענין יאוש שלא מדעת ודיני אבידה", משנת יעבץ, חושן משפט, סי' לח, ח).

הוא כשומר שכר.[10] רש"י הדגיש זאת (בבא מציעא כט ע"א ד"ה כשומר שכר): "וחייב בגניבה ואבידה, דשומר שכר מצוה הוא" (ושם ד"ה אלא), וכן (שבועות מד ע"ב ד"ה כשומר שכר דמי): "שכר מצוה".[11]

הרמב"ם (הל' גזלה ואבידה יג, י) פסק כרב יוסף, אך ציין את הטעם הראשון בגמרא:

> וכל זמן שהאבידה אצלו אם נגנבה או אבדה חייב באחריותה ואם נאנסה פטור. ששומר אבידה כשומר שכר הוא מפני שהוא עוסק במצוה, ונפטר מכמה מצות עשה כל זמן שהוא עוסק בשמירתה.[12]

הרמב"ם לא ציין את הדוגמה שבגמרא – פטור ממתן צדקה לעני, אלא כתב באופן כללי שהמוצא פטור "מכמה מצוות עשה כל זמן שהוא עסוק בשמירתה", וכן לא ציין באילו מצוות מדובר. הרמב"ם הבין שהגמרא ציינה דוגמה בלבד, ובכך שלל את הטענה שכתבו התוספות (בבא מציעא כט ע"א ד"ה והוי): "דלא שכיחא שיבא עני בשעה שמתעסק בה לצורכה".[13]

הרב אליעזר מן שך (אבי עזרי, הל' גזילה ואבידה יג, יז) הסביר ששני הטעמים בגמרא משלימים זה את זה:

> נראה שדא ודא טעם אחד הוא. וטעם הראשון לחוד לא מספיק. ואיך יעשה לשומר שכר בעל כרחו, ומאן יאמר לן דניחא ליה להיפטר מריפתא דעניא ולהיות ע"י זה שומר שכר, שמחויב להיות יושב ומשמר ולא סגי בנעל בפניה כראוי אפילו. וגם טעם שני לחוד לא מספיק, והיכן מצינו בתורה שמחוייב בשמירתה כדין שומר שכר אם אין לו שום שכר.
>
> ועל כן הפירוש הוא מאחר שבאמת מעיקר הדין הלא נפטר מלתת ריפתא לעניא, ורחמנא חייביה בשמירתה להשיבה ליד הבעלים, מדין חיוב השבת אבידה, ממילא יש לן לומר הסברא שחייבתו התורה כדין שומר שכר. ולא מהניא מה שיאמר אני רוצה לתת ריפתא לעני ולא להיות שומר שכר, דזהו מחיוב השבת אבידה מחויב ומאחר שבהכרח יש לו שכר, הוי שומר שכר.

לפי הרא"ם שך, כל טעם אינו עומד בפני עצמו, ועל כן כל טעם הוא השלמה של האחר. מניין שאדם יסכים להתחייב להיות שומר בדרגה של שומר שכר תמורת פטור מצדקה לעני בעת שהוא מתעסק באבידה, וכן מניין שאדם יהיה חייב בחיובי שומר שכר אם איש אינו משלם לו שכר? אשר על כן, התורה היא שחייבה את המוצא להיות שומר שכר וממילא הוא פטור מלתת פרוטה לעני, ולא תועיל טענתו שהוא מעדיף להיות שומר חינם ולתת פרוטה לעני בעת שהוא עוסק באבידה.

בעקבות דברי הרא"ם שך, נראה שאכן הרמב"ם בדבריו התייחס לשני הטעמים שבדברי רב יוסף: "מפני שהוא עוסק במצוה" – התורה חייבה אותו לשמור ולטפל באבידה (הטעם השני), "ונפטר מכמה מצות עשה כל זמן שהוא עוסק בשמירתה" – הואיל והוא עוסק במצווה, שכרו הוא שהוא פטור מכמה מצוות אחרות

---

10 הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (אור שמח, הלכות שכירות י, א) כתב: "והנה בפרק הכונס (בבא קמא נו ע"ב) אמר 'איכא דמפרשי לה הכי, כיון דרחמנא שעבדיה בעל כרחו הלכך הוי שומר שכר', וכפי הנראה שהיא הוספה מגאונים שאחר חתימת הש"ס, אכן גם דבריהם יש להבין ולבאר". לא ברור מה הסיבה שהאור שמח הניח שזו תוספת מדברי הגאונים, מכל מקום מדברי בה"ג, שחי בתקופת הגאונים וספרו היה מקובל מאוד, נראה שנימוק זה הוא הנימוק המרכזי לדברי רב יוסף.

11 כך ניתן להבין גם מרש"י (בבא מציעא פ ע"ב ד"ה הלווהו מעות; פב ע"א ד"ה והכא, וד"ה כשומר).

12 הרמב"ם (הל' גניבה ד, ד) כתב גם כן: "ששומר אבידה כשומר שכר הוא כמו שיתבאר".

13 יש לציין שלפי המובא בגמרא רב יוסף הצביע על מצוות צדקה – מצווה שהוא עסק בה הרבה. רב יוסף היה גבאי צדקה (צג ע"א), ואמר על עצמו "אנן יד עניים אנן" (לו ע"ב). איפרא הורמיז שלחה לו כסף שיעשה בו "מצוה רבה" (בבא בתרא ח ע"א), וכן הוא קבע את אופיה של מצוות משלוח מנות ומתנות לעניים (מגילה ז ע"א), וכן אמר שיש להקדים את מקרא מגילה ליום שישי י"ד באדר בעיר מוקפת חומה "מפני שעיניהן של עניים נשואות במקרא מגילה" (מגילה ד ע"ב).

בעת שהוא מטפל באבידה (הטעם הראשון). הרמב"ם רמז בדבריו לכלל "העוסק במצווה פטור מן המצווה", וכפי שציין גם רש"י בסוגייתנו (נו ע"ב ד"ה דלא), אם כי כלל זה אינו נזכר במפורש בגמרא.[14]

הטור (חושן משפט, הלכות אבידה ומציאה, סי' רסז) ניסח כך את דברי הרמב"ם:

> וכל זמן שהיא אצלו כתב הרמב"ם ז"ל שהוא שומר שכר עליה, מפני שצריך ליטפל בה וכל זמן שמטפל בה הוא עוסק במצוה, ופטור מן המצוה וזהו שכרו.[15]

אמנם ייתכן שלפני הרמב"ם הייתה הגרסה שהייתה גם לפני הרי"ף (כד ע"א בדפי הרי"ף):

> איתמר. שומר אבידה – רבה אמר: כשומר חינם דמי, ורב יוסף אמר: כשומר שכר דמי. רבה אמר: כשומר חינם דמי, מאי הנאה דקא מטיא ליה מיניה. ורב יוסף אמר: כשומר שכר דמי בההיא הנאה דלא בעי מיתב ריפתא לעניא, דאמר מר כל העוסק המצוה פטור מן המצוה, הוי עלה שומר שכר. וקי"ל בהא כרב יוסף, דאמרינן בפ' השוכר את האומנין [בבא מציעא פב ע"א] ובפ' שבועת הדיינין [שבועות מד ע"ב] דכולי עלמא אית להו דרב יוסף, אלמא הלכתא כוותיה.[16]

הרי"ף הזכיר במפורש את הכלל "העוסק במצוה פטור מהמצווה", אך לא הזכיר כלל את הטעם השני ש"רחמנא שעבדיה בעל כרחו". אך כאמור ייתכן שבמילים "עוסק במצווה" התכוונו הרי"ף, ואחריו הרמב"ם, לרמוז לחובת המצווה שהטילה התורה על המוצא במקרה כזה.

יש להעיר על הסבר זה לדברי הרי"ף והרמב"ם, שמנוסח הגמרא משמע שכל טעם עומד בפני עצמו. "איכא דמפרשי הכי" – תרגומו: 'יש שמפרשים כך'. וכאמור לעיל, "הלכך כשומר שכר דמי" משמע שזה עיקר הטעם.[17]

הרב אריה לייב מאלין (חידושי רבי אריה לייב מאלין, א, סי' עח) הסביר את משמעות דברי הגמרא שהתורה שעבדה את המוצא לשמור ועל כן מעמדו כשומר שכר:

> הרי פשוט הוא דבכל שומר דעלמא אין המצוה שייכא לעצם השמירה כלל, ולכן אין שכר המצוה מישך שייכא להשמירה שיהא נעשה שומר שכר, ורק בשומר אבידה הוא דאמרינן כן, שגם עצם דין שמירתו מכח המצוה היא, והשמירה לקיים המצוה היא באה ולכן השכר המגיע לו בגלל המצוה מישך שייכא להשמירה ונעשה על ידי זה שומר שכר.

לדבריו, אין מצווה להיות שומר שכר או שומר חינם. הן אמת שהשומר עושה טובה וחסד לחברו אף אם הוא מקבל שכר, אך פעולת השמירה איננה מוגדרת מעשה מצווה. לעומת זאת, השמירה והטיפול באבידה וכל הפעולות למען השבתה לבעלים – הן גופה של המצווה. כיוון זה מחזק את ההבנה של דברי רב יוסף ששכרו של שומר האבידה הוא שכר המצווה מפני שזה עיקר פעולתו.

הרב שמשון רפאל הירש (דברים כב, ג-ד) הסביר מדוע שומר אבידה הוא כשומר שכר:

---

14 דברים ברוח זו כתב הרב יעקב בצלאל ז'ולטי ("בענין יאוש שלא מדעת ודיני אבידה", משנת יעבץ, חושן משפט, סי' לח, ח).

15 אמנם הטור סיים את דבריו שם וכתב: "ור"י ז"ל כתב שאינו אלא שומר חנם עליה, ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל". דברי ר"י נזכרו בתוספות בסוגייתנו (נז ע"ב ד"ה בההיא), ובתוספות נוספים (בבא מציעא כט ע"א תוד"ה והוי; בבא בתרא קיד ע"ב תוד"ה והלכתא; שבועות מד ע"א תוד"ה שומר). בשולחן ערוך (שם סעיף טז) פסק כרב יוסף, אך לא נימק. הרמ"א (שם) ציין את הפסיקה של ר"י והרא"ש שפסקו כרבה.

16 ראה: הרב נחום רבינוביץ (יד פשוטה, הל' גזילה ואבידה, יג, י [עמ' תקנג]).

17 הרב יהושע פלק (פני יהושע, בבא מציעא כט ע"א) כתב על שני הנימוקים של רב יוסף: "ללישנא בתרא הוי שומר שכר במה שנוטל שכר מאת המקום בעשיית המצוה, וללישנא קמא בשביל כך לא הוי שומר שכר, אלא עיקר הטעם שמחמת המצוה נהנה בהנאת ממון בפרוטה דרב יוסף".

"כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה הילכך כשומר שכר דמי". הואיל ושמירת האבדה איננה נעשית על פי רצונו החופשי אלא היא מוטלת עליו כחובה, הרי היא חלה עליו באחריות מלאה של שומרים. מה שנגרם בשומר שכר על ידי התשלום, נגרם כאן על ידי התכתיב של המצוה.

התורה ציוותה את המוצא להרים את האבידה, לטפל בה ולשמור עליה, ומעת שהמוצא הרים את האבידה הוא חייב לטפל בה ויש לו שכר מצווה, ועל כן לפי רב יוסף מעמדו כשומר שכר.

סיכום

רבה ורב יוסף חלקו מה מעמדו של שומר אבידה. מחלוקת זו מופיעה בגמרא כמה פעמים, אך סוגייתנו היא המקום היחיד שבו נזכרו נימוקיהם. לפי רבה שומר אבידה – מעמדו כשומר חינם ולא כשומר שכר, וזאת מפני ששומר שכר הסכים לתנאי השמירה והוא מקבל תמורה על כך ולכן נדרש ממנו יותר, אך שומר אבידה אינו מקבל שכר ולכן מעמדו כשומר חינם. לפי רב יוסף שומר אבידה מעמדו כשומר שכר. בגמרא צוינו שני נימוקים לדבריו: [א] יש למוצא, שומר האבידה, הנאה מכך שהוא פטור מנתינת צדקה לעני בעת שהוא עסוק בשמירה ובטיפול באבידה; [ב] המצווה להשיב אבידה משעבדת את המוצא, ועל כן שכר המצווה הוא שכרו.

לפי רבה אין מרכיב של מצווה בטיפול באבידה, והגדרת שומר שכר או שומר חינם היא אך ורק על בסיס הסיכום של הבעלים עם השומר. כיוון שאין בעלים לאבידה, והמוצא אינו מקבל שכר חומרי מהבעלים, דינו של השומר – שומר חינם. לפי רבה, הפסוק "ואספתו אל תוך ביתך" מדריך כיצד יש לפעול, אך הוא איננו תכלית המצווה. לפי רב יוסף הפסוק הוא הוראת מצווה. הטיפול והשמירה עד שהאבידה תגיע לבעלים הם פעולה של מצווה שיש לה שכר.

הבה"ג פסק כרב יוסף, אך ציין רק את הנימוק השני. ייתכן שזו הגרסה שהייתה לפניו או שלדברינו הנימוק הראשון בבסיסו הוא תשובה לדברי רבה שאמנם אין לשומר רווח כספי כי אין מי שישלם לו, אבל בכל זאת יש לו רווח כספי מסוים בכך שהוא פטור מנתינת צדקה לעני בעת שהוא מתעסק באבידה. אך עיקר דברי רב יוסף הם שהשמירה והטיפול באבידה הם חלק מפעולת המצווה שאכן עיקר מטרתה היא השבת האבידה לבעלים.

הרמב"ם פסק גם כן כרב יוסף, אך נראה שדבריו מבוססים על הנימוק הראשון. הרא"ם שך הסביר ששני הנימוקים שבגמרא משלימים זה את זה, ומלשון הרמב"ם נראה שהוא כרך את שניהם בדבריו. אפשרות נוספת היא שבגרסת הרמב"ם לא היה הנימוק השני: "כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה", וכפי שגם הרי"ף לא ציין אותו. לדברינו הרמב"ם בפסיקתו כיוון לשני הנימוקים בדברי רב יוסף. גם העיסוק והטיפול באבידה הם חלק מהליך המצווה, ושכר המצווה הוא שכרו של המוצא, וכיוון שכך העוסק במצווה פטור מן המצווה.